

Kapittel 7
Tekstutdrag fra *Jeppe på Berget*

VEDLEGG 52: ROLLELISTEN

Jeppe på Berget	Baron Nilus	1. doktor
Nille, hans hustru	Baronens sekretær	2. doktor
Jacob Skomaker	Kammerherre/Kammertjener	Dommer
Erik Lakei	Ridefogden	1. advokat
Klokkeren	Ridefogdens kone	2. advokat
Magnus	Mons Christoffersen	Tre bevæpnede menn

VEDLEGG 53: JEPPE – EKSPOSISJONSOPPGAVEN

- Jeppe:** Nå går den sugga inn og eter frokost, og jeg stakkars mann skal gå fire mil og får verken vått eller tørt. Kan noen mann ha en sånn forbannet kone som jeg har? Jeg tror virkelig at hun er søskenbarn til faen sjøl. Folk sier vel at Jeppe drikker, men de sier ikke hvorfor Jeppe drikker. Jeg fikk aldri så mye bank i de ti årene jeg var i krigen som jeg får på en dag av denne slemme kvinnen. Hun slår meg, ridefogden driver meg til arbeid som et dyr og klokkeren gjør meg til hanrei. Skulle ikke jeg kunne drikke da? Skulle jeg da ikke bruke de midler som naturen gir oss for å drive bort sorgen? Var jeg en tosk, gikk ikke slikt inn på meg, da ville jeg ikke drikke heller; men det er en avgjort ting at jeg er en klok mann; derfor føler jeg dette mer enn andre; derfor må jeg drikke. Min nabo og gode venn Mons Christoffersen sier ofte til meg:
- Mons:** Måtte faen gå deg i ryggmargen, Jeppe! Du må klå opp den tispå, så blir kjerringen god nok.
- Jeppe:** Jeg kan ikke banke henne opp av tre årsaker. For det første, fordi jeg ikke har Corasie. For det andre, fordi den forbannede Mester Erik vanligvis henger bak sengen. Ryggen min kan ikke tenke på den uten å gråte. For det tredje, fordi jeg har, uten å rose meg selv, et eigodt gemytt, er en god kristen, som aldri søker å hevne meg, ikke engang på klokkeren, som setter horn på meg, det ene etter det andre, enda jeg gjør kirketjeneste jul, påske og pinse for ham. Og så gir han meg ikke så mye som et krus øl engang. Ikke noe gikk meg mer til hjertet enn de spydige ord han gav meg i fjor, tredje juledag, etter at jeg hadde fortalt at en vill okse, som aldri fryktet noe menneske, engang ble redd meg.
- Klokkeren:** Kan du ikke begripe det, Jeppe? Oksen så at du hadde større horn enn den selv, derfor turde den ikke stange med sin overmann.
- Jeppe:** Jeg krever dere til vitne, godtfolk! Går ikke slike ord inn i marg og ben på en ærlig mann? Jeg er dog så skikkelig at jeg aldri har ønsket livet av min kone. Tvert imot, da hun lå syk i fjor, i gulsot, ønsket jeg at hun måtte leve! Helvete er jo allerede fullt av onde kvinner, derfor kunne Lucifer kanskje sende henne tilbake igjen og så ble hun enda verre enn hun er. Men om klokkeren døde, – det ville glede meg, så vel på mine egne vegne som på andres; fordi han gjør meg bare ... (tegnspråk) ... og er ikke til nytte for menigheten. Det er en ulærd djevel; han duger ikke til å holde ringeste tone lenge nok, langt mindre støpe et ærlig voksllys. Nei da var forgjengeren hans Christoffer en annen kar. Han tok troen over fra tolv klokke i sin tid, (synger: “Viiiiiiiiiiii troooooooooo, vi alle troooooooooo på Gud”) sånn stemme hadde han. Engang bestemte jeg meg for å bryte over tvert med klokkeren, han skjelte meg ut for hanrei mens Nille hørte på.

VEDLEGG 54: NILLE – EKSPOSISJONSOPPGAVEN

- Nille:** Jeg tror neppe at det finnes så doven en slyngel i hele dette sognet som mannen min; jeg får ham ikke våken, selv om jeg trekker ham etter håret ut av sengen. I dag vet svinet at det er torvdag, og allikevel ligger han og sover så lenge.
Presten sa nylig til meg:
- Presten:** Nille, du er altfor hård mot din mann, han er og bør dog være Herre i huset.
- Nille:** Men jeg svarte ham:
Nej, min gode Sogneprest! Dersom jeg lot min mann regjere i huset ett år, så fikk hverken herskapet landskatt eller presten offer; for på det året ville han drikke opp alt som vi har. Skulle jeg la en mann bestemme i huset når han er istand til å selge buskap, kone og barn, ja seg selv, for brennevin?
- Presten:** Hvorpå jeg tidde ganske still og strøk meg over munnen.
- Nille:** Ridefogden holder med meg og sier:
- Ridefogden:** Morlille, bry deg bare ikke om hva Presten sier. Det står nok i Bibelen at du skal være din mann hørig og lydig, men derimot står det i ditt festebrev, som er nyere enn Bibelen, at du skal holde din gård ved like og svare din landskatt, hvilket du umulig kan gjøre, dersom du ikke trekker mannen din etter håret hver dag og pryler ham til arbeid.
- Nille:** Nå, jeg trakk ham ut av sengen og gikk så ut på låven for å se hvordan arbeidet gikk for seg der; da jeg kom inn igjen, satt han på stolen og sov med buksene bokstavelig talt på det ene benet, hvor på ridepiskan straks måtte av kroken, og min gode Jeppe smøres, til han blev fullkommen våken igjen. Det eneste han er redd for, er Mester Erik, det kaller jeg ridepiskan. Hei, Jeppe! Din kjøter, er du ikke kommet i klærne ennå? Har du lyst til å tale med Mester Erik enda engang? Hei, Jeppe, hei!

VEDLEGG 55: JAKOB SKOMAKER – EKSPOSISJONSOPPGAVEN

- Jacob:** Hvem pokker vil hit inn så tidlig?
- Jepp:** God morgen, Jacob Skomaker!
- Jacob:** Takk, Jepp! Du er såre tidlig på ferde i dag.
- Jepp:** La meg få for noen småpenger i brennevin, Jacob.
- Jacob:** Send over pengene.
- Jepp:** Du skal få dem i morgen, når jeg kommer tilbake.
- Jacob:** Jacob Skomaker skjenker ikke på krita. Jeg vet du saktens har noen penger til å betale med.
- Jepp:** Skam om jeg har penger Jacob, bortsett fra noen min hustru sendte med meg for å kjøpe noe for i byen.
- Jacob:** Jeg vet du kan prute ned på de varene du kjøper. Hva skal du gå til innkjøp av?
- Jepp:** Jeg skal kjøpe ett kilo grønnsåpe.
- Jacob:** Hør, kan du ikke si at du ga mer for såpa enn det koster?
- Jepp:** Jeg er så redd for at min hustru får vite det; da slår hun meg helseløs.
- Jacob:** Snakk! Hvordan skal hun få vite det? Kan du ikke sverge på at du brukte alle pengene? Du er så dum som et fe.
- Jepp:** Det er sant nok, Jacob; det kan jeg jo saktens gjøre.
- Jacob:** Send over pengene!
- Jepp:** Se så, her har du, men du må gi meg det mellomliggende igjen. (Jacob skjenker i glasset, drikker ham til)
- Jacob:** Singot, Jepp! (To krigsveteraner/fyllebrødre kommer inn. De bestiller etter hvert noe å drikke.)
- Jepp:** Du drikker som en skurk.
- Jacob:** Hør! Det er jo skikk og bruk at verten drikker gjestene til.
- Krigsveteranene:** JESS! JESS! Gin and bitter boy! Bequick!!!
- Jepp:** Skam på den som først fant på den skikken. Din skål, Jacob!
- Jacob:** (Fyller opp til krigsveteranene) Takk, Jepp! Du kommer til å drikke for den andre skillingen også; du kan få ha et glass brennevin til gode, til du kommer igjen. Jeg har, sant å si, ikke vekslepenger.

VEDLEGG 56: EKSPOSISJONSOPPGAVEN KLOKKEREN, BARONEN,
BARONENS SEKRETÆR, ERIK LAKEI, RIDEFOGDEN, KAMMERTJENEREN

Scenen er en åker utenfor landsbyen. Baron Nilus og hans folk morer seg med på skyte på blink. Erik Lakei balanserer en tom flaske på hodet. Baronens sikter inn sin armérevolver.

Baronen: Det later til å bli et fruktbart år.
Sekretæren: Ja, det er sant, Deres nåde, men det betyr at en tønne bygg ikke vil stå i mer enn femti til seksti
Baronen: Det betyr ingenting.
Sekretæren: Jeg vet ikke riktig det Deres Nåde.
Baronen: Bøndene klager alltid og helst mest i gode tider.
Sekretæren: Ja, de vil ha såkorn enten året er fruktbart eller ikke.
Kammertjeneren: Og jo mer de har, desto mer drikker de, og jo mindre arbeider de!
Sekretæren: I nabolaget bor en kromann, som heter Jacob Skomaker. Han hjelper dyktig til med å gjøre bonden fattig.
Jacob Skomaker: Det sies at jeg har salt i ølet for at man skal tørste jo mer man drikker.
Baronen: Den fyren skjønner seg på pengepolitikk. Stå rolig Erik.

Ridefogden: Morlille, bry deg bare ikke om hva Presten sier. Det står nok i Bibelen at du skal være din mann hørig og lydig, men derimot står det i ditt festebrev, som er nyere enn Bibelen, at du skal holde din gård ved like og svare din landskatt, hvilket du umulig kan gjøre, dersom du ikke trekker mannen din etter håret hver dag og pryler ham til arbeid.

Klokkeren: Kan du ikke begripe det, Jeppe? Oksen så at du hadde større horn enn den selv, derfor turde den ikke stange med sin overmann.
Du bist ein hanrei; Jeppe, Tu es un coccu, Jeppe, You are a cuckold ...
Sei cornutu ... etc. ...

Ved landsbyens pissoar

Baronen: Men hva er det? Han er jo død. Man hører ikke om annet enn ulykke. Gå bort og se hva det er.
Ridefogden: Det er Jeppe Nielsen.
Erik Lakei: Også kalt Jeppe på Berget. Det er han med den forferdelige konen. Jeppe! Nei, han våkner ikke, ikke om vi slo og dro ham etter håret.
Baronen: Jeg skulle ha lyst til å spille komedie med ham. Kan dere finne på noe som kan ...?
Sekretæren: Amusieren.
Kammertjeneren: Divertir.
Erik Lakei: Having a ball.
Ridefogden: Underholde.
Sekretæren: Ville det ikke vært artig om vi bandt en papirkrage om halsen Hans ...
Kammertjeneren: Jeg synes at det var ennå artigere om man smurte ansiktet hans inn med blekk og satte så noen til å se etter hvordan hans kone tok imot ham, når han kom hjem i den tilstand.
Baronen: Det holder. Erik finner nok på noe som er morsommere.
Erik Lakei: Vi kunne kle ham naken og legge ham i baronens beste seng, og om morgenen, når han våkner behandler vi ham som om han er Herre på gården, helt til han ikke vet om han var foran eller bak når Gud delte ut

vettet. Og når vi så har fått overbevist ham om at han er baronen, så drikker vi ham like full som nå, og legger ham tilbake hit. Hvis dette blir utført med kløkt og forstand, vil det ha en underlig virkning: Han vil innbille seg at han har drømt seg inn i lykksaligheten, eller, og det er bedre, han vil virkelig tro at han har vært i Paradis.

Baronen: Erik, du er en stor mann, men hva gjør vi hvis han våkner?

Erik Lakei: Det er jeg sikker på at han ikke gjør, Deres Nåde. Jeppe på Berget er et av de største B-mennesker i hele baroniet. I fjor satte man en rakett her i

(viser) ... på ham, men da den gikk av, våknet han ikke av det engang.

Baronen: Slep ham bort. Selv vil jeg delta i forkledning, så kjenner han meg ikke igjen.

Erik Lakei: Jeg skal straks gjøre i stand til et skifte.

VEDLEGG 57: EPILOG

Baronen:

Av dette eventyr vi, kjære barn, bør lære:
Gi ikke underklassen rett til makt og ære!
For det er like farlig som det å trykke ned
En helt, som nådde storhet, på grunn av tapperhet.

Når de lavere klasser får en flik av makten
Blir vi storfolk byttedyr, ja lynsjet i slakten.
De moderne tyranner vil forfølge oss få
Som i kraft av vår IQ ved roret burde stå.

Kunne Nero og Cajus som styrte lik dyr
Plyndret oss mer grusomt enn hin skamløse fyr?
Han dømte oss til døden, han sa det var hans rett!
Han lærte oss en lekse i maktens kabinett.

Gi aldri makten fra deg, våg livet ditt for den!
Når småfolk fører ordet vår verden synker hen
I blod og kamp og kaos og massens tyranni,
Og alle vi går under i klodens havari!

VEDLEGG 58 A: JEPPE'S INDRE KONFLIKT

Del 1

“Ach gid jeg turde drikke for litt til! Ach gid jeg turde drikke for litt til!” Jeg tror jeg gjør det. Nei, det blir det bare bank av. Kunne jeg bare få kroen ut av sikte, så var det ingen fare, men det er liksom en som holder meg tilbake. Jeg må inn igjen. Hva er det du gjør, Jeppe? Jeg ser liksom Nille stå foran meg på veien med mester Erik i hånden. Jeg må vende om! “Ach gid jeg turde drikke for litt til. Magen min sier: “du skal”, ryggen min sier: “du skal ikke”. Hvem skal jeg gå i mot?

Del 2

Er ikke magen min mer verdt enn ryggen? Jeg mener jo. Skal jeg banke på? Hei, Jacob Skomaker! Men nå ser jeg den forbannede flyfilla igjen. Om hun bare slo slik at ryggbenene ikke ble skadet, så ga jeg faen i det; men hun slår som ... Ach Gud hjelpe meg arme mann! Hva skal jeg gjøre? Tving din natur, Jeppe! Er det ikke en skam at du styrter deg i ulykke for et troløst glass brennevin? Nei, det skal ikke skje denne gangen, jeg må bort.

Del 3

Ach gid jeg turde drikke for litt til! Det ble min ulykke at jeg fikk smaken på det, nå kan jeg ikke komme av sted. Fort ben! Faen skal rive dere i stykker hvis dere ikke går. Nei, så pokker om de slynglene vil, de vil til kroen igjen. Lemmene mine fører krig med hverandre; magen og bena vil til kroen, og ryggen vil til byen. Vil dere gå, svin! Beist! Skabbhalser! Nei, pokker ta dem, de vil til kroen igjen. Jeg strever mer med å få bena mine til å gå fra kroen enn å få den blakke merra mi ut av stallen. Ach, gid jeg turde drikke for litt til! Hvem vet om ikke Jacob Skomaker allikevel kriter meg noen glass, når jeg ber ham pent om det? – Hei, Jacob! Nok et glass brennevin.

VEDLEGG 58 B: JEPPE'S INDRE KONFLIKT

“Ach gid jeg turde drikke for litt til! Ach gid jeg turde drikke for litt til!” Jeg tror jeg gjør det. Nei, det blir det bare bank av. Kunne jeg bare få kroen ut av sikte, så var det ingen fare, men det er liksom en som holder meg tilbake.

Jeg må inn igjen.

Hva er det du gjør, Jeppe? Jeg ser liksom Nille stå foran meg på veien med mester Erik i hånden. Jeg må vende om!

Ach gid jeg turde drikke for litt til. Magen min sier: “du skal”, ryggen min sier: “du skal ikke”. Hvem skal jeg gå imot?

Er ikke magen min mer verdt enn ryggen? Jeg mener jo. Skal jeg banke på? Hei, Jacob Skomaker! Men nå ser jeg den forbannede flyfilla igjen. Om hun bare slo slik at ryggbenene ikke ble skadet, så ga jeg faen i det; men hun slår som ... Ach Gud hjelpe meg arme mann! Hva skal jeg gjøre? Tving din natur, Jeppe! Er det ikke en skam at du styrter deg i ulykke for et troløst glass brennevin? Nei, det skal ikke skje denne gangen, jeg må bort.

Ach gid jeg turde drikke for litt til! Det ble min ulykke at jeg fikk smaken på det, nå kan jeg ikke komme av sted.

Fort ben! Faen skal rive dere i stykker hvis dere ikke går. Nei, så pokker om de slynglene vil, de vil til kroen igjen. Lemmene mine fører krig med hverandre; magen og bena vil til kroen, og ryggen vil til byen. Vil dere gå, svin! Beist! Skabbhalser!

Nei, pokker ta dem, de vil til kroen igjen. Jeg strever mer med å få bena mine til å gå fra kroen enn å få den blakke merra mi ut av stallen.

Ach, gid jeg turde drikke for litt til! Hvem vet om ikke Jacob Skomaker allikevel kriter meg noen glass, når jeg ber ham pent om det? – Hei, Jacob! Nok et glass brennevin.

VEDLEGG 59: OM KRIGENS MENNESKELIGE SKADER

Utdrag av samtale med psykiater *Jone Schanche Olsen* i programbladet til forestillingen “Jeppe på Berget”, Rogaland Teater 2000:6–7

I oppsetningen av “Jeppe på Berget” ved Rogaland Teater i 2000 fokuseres det på Jeppe som den evige soldat. Instruktøren lar hans erfaring fra 10 år som soldat i den store nordiske krigen prege ham mer enn hans bakgrunn som bonde.

De fleste som reflekterer over krig og mennesker med krigserfaring, tenker kanskje på 2. verdenskrig og de som deltok aktivt i den. Men det er et stort antall mennesker blant oss som har mye nyere krigserfaringer, for eksempel norske soldater i de norske fredsbevarende styrkene, og flyktninger og asylsøkere som kommer til Norge, med krigshistorie i sin bakgrunn. Alle mennesker med krigserfaring – både utøvere – soldatene – og sivile ofre – har mange av de samme reaksjonene i ettertid.

Det som er spesielt med krig, i motsetning til andre typer katastrofer, er at moralkodeksen blir forandret. En soldat har anledning til å gjøre noe som en privatperson ikke kan gjøre, for eksempel å drepe mennesker – grensene for hva som kan aksepteres forrykkes. Den sosiale atferden endres, og mange kommer i konflikt med egne moralske grenser. Både krigsofre og soldater kan få samme type symptomer. For Jeppe kan vi undre oss over hva 10 år i frykt kan ha betydd. Krigens redsler, soldaten som er redd for å dø, møte med bomber og granater og ikke minst møte med egne grenser – er en stor påkjenning.

De psykiske senskadene vi ser er søvnvansker, konsentrasjonsproblemer, mareritt, irritabilitet og “flashbacks”. De forskjellige reaksjonene kan føre til at personen begynner å unngå spesielle ting og situasjoner, noe som kan bli ganske funksjonshemmende. Det som ofte kjennetegner et menneske med krigserfaring er at det bruker alle kreftene på å glemme. For noen er det så mye å glemme at de ikke har krefter nok, og de blir syke av det. Samlebetegnelsen for mye av dette er “post-traumatisk stress-syndrom”.

Tendensen til å bruke alkohol som løsning på problemer knyttet til angst, uro og lindring av symptomer, er ganske stor hos personer som har opplevd krig. Alkohol er et effektivt og lett tilgjengelig beroligende middel. Men det er en stor fare for at et i utgangspunktet moderat alkoholforbruk kan bli et stort problem – risikoen for å utvikle et misbruk er større i denne gruppen. Alkohol kan lindre innledningsvis, men vil i regelen forsterke plagene i neste omgang. Katastrofer som skjer i kjølvannet av krigsopplevelser, det være seg vold, ulykker eller selvmord, er i stor grad knyttet til alkohol.

Det kan godt tenkes at Jeppes alkoholforbruk har sammenheng med hans soldaterfaring. Det kunne vært interessant å snakke med Jeppes mor, eller kanskje storesøsteren hans, for å høre om hans opplevelser i oppveksten. Jeppes alkoholisme kan ha mange grunner som ikke vi kjenner til. Men han har opplevd krig og han har typiske kjennetegn på en krigsskade. Den kan være en av årsakene.

Om den store nordiske krigen 1700–1721

Under den store nordiske krigen var Norge under dansk styresett. Kampene var mellom Danmark/Norge og svenskene under sin konge Karl XII.

Den store nordiske krigen var en kamp om det Storsvenske riket, og den varte fra 1700 til 1721. På den ene siden var Danmark/Norge, Polen og Russland, på den andre siden Sverige med Karl XII. Norge var med i krigen frå 1709 til 1720. Sverige hadde frå 1700 til 1716 kjempet med store styrker rundt Østersjøen og Nord-Tyskland, og disse kampene hadde ført til at den svenske hæren ble sterkt redusert. Selv om Karl XII sto foran harde og vanskelige fredsforhandlinger, satte han likevel resten av krigsmakten sin inn mot Norge. Dette førte til Karl XIIIs død, mens norske bønder fikk merke krigen på andre måter. Dersom en av sønnene som var ute i krigen ble syk eller drept, ble neste sønn eller faren sendt ut.

De norske soldatene ble sendt til Nord-Tyskland og svenskegrensa. Fem tusen danske og norske soldater mistet livet eller ble skadet bare i felttoget i Skåne. Siden den dansk/norske flåten var i aktivitet under hele krigen, var det et konstant behov for sjødyktig mannskap og skipshåndverkere.

Det kunne hvert år bli utskrevet 500–1500 mann til sjøtjeneste, avhengig av hvor mye utstyr som ble ødelagt, og hvor mange som ble drept.

I åra 1706–1720 kan det ha blitt skrevet ut så mange som 10 000 fra distriktene rundt Bergen. Bare rundt halvparten av disse (55–60 %) kom tilbake. Dette er usikre tall, men vi vet at få kom tilbake, for mangel på familieforsørgere førte til stor nød i årene 1710–1720. Dette var også grunnen til at folkeveksten på Vestlandet stod stille i åra 1709–1720. Noen av de vestlandske soldatene hadde med seg fanger hjem fra krigen i 1717. Fire av disse kom til Strandebarm, der de ble satt i arbeid på gårdene.